

Ευτύχης Μπιτσάκης

Η επίσημη ιστορία γράφεται πάντα από την πλευρά των νικητών. Ενίοτε και οι ηττημένοι έχουν την ευκαιρία να μιλήσουν για την ήττα τους και για το δίκιο τους, που ποδοπατήθηκε από την υλική δύναμη του αντιπάλου. Για τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο, που άρχισε να οργανώνεται ήδη από την κατοχή από τις αντιδραστικές ελληνικές δυνάμεις με την οικονομική στήριξη και την καθοδήγηση των Άγγλων ιμπεριαλιστών και στη συνέχεια των Αμερικανών, έχουν γραφεί και γράφονται πολλά. Η ιστορία της φοβερής αυτής περιόδου διαστρεβλώθηκε συστηματικά από δημοσιογράφους, συγγραφείς και προπαγανδιστές στην υπηρεσία των νικητών. Από την πλευρά της Αριστεράς έχουν επίσης γραφεί πολλά: Αναμνήσεις ηγετικών στελεχών, χρονικά, δημοσιογραφικές έρευνες, μυθιστορήματα. Όλα αυτά αποτελούν πολύτιμο υλικό. Εντούτοις μια, κατά το δυνατόν ολοκληρωμένη και «αντικειμενική», δηλαδή από την ταξική άποψη της Αριστεράς, Ιστορία, λείπει ακόμα.

Τα βιβλία που έχουν γραφεί από ηγετικά στελέχη της Αριστεράς είναι πολύτιμα ως πληροφοριακό υλικό. Εντούτοις συνήθως μένουν στα γεγονότα. Επίσης συνήθως δε λείπει ο υποκειμενισμός και μια τάση προσωπικής δικαίωσης —συνήθως έφταιγαν οι άλλοι. Μισό αιώνα μετά τη λήξη του εμφυλίου και με την αξιοποίηση του υπαρκτού υλικού, οι επαγγελματίες ιστορικοί μπορούν πλέον να προχωρήσουν, όχι μόνο

στην εξιστόρηση, αλλά και στην ερμηνεία των γεγονότων. Με την προϋπόθεση βέβαια ότι, χωρίς να αποκρύπτουν τις ευθύνες της ηγεσίας της Αριστεράς, θα έχουν επιλέξει, χωρίς συμπηφισμούς, την οπτική τους.

Το βιβλίο της Δήμητρας Λαμπροπούλου ανήκει σ' αυτή την κατηγορία. Η θέση της είναι καθαρή. Η ίδια αντιμετωπίζει το «θέμα» της χωρίς μεγάλα λόγια, με «επιστημονικότητα», αλλά και με συμπάθεια και με σεβασμό για τους άγνωστους που έδωσαν ένα μέρος της ζωής τους ή και τη ζωή τους για μια κοινωνία ισότητας, ελευθερίας και αλληλεγγύης. Το βιβλίο δεν είναι απλό χρονικό. Επιχειρεί να εμβαθύνει στην ψυχολογία των πολιτικών κρατουμένων, στην προσπάθειά τους να επιβιώσουν βιολογικά, αλλά και ψυχικά και ως ανθρώπινες προσωπικότητες. Όπως λέει η συγγραφέας, επιχειρεί να διερευνήσει και να αναδείξει όψεις της συγκρότησης της υποκειμενικότητας των πολιτικών κρατουμένων στην περίοδο πολύχρονης φυλάκισης, αποκοπής από τη ζωή, και με την προοπτική, για ένα μεγάλο ποσοστό απ' αυτούς, της θανάτωσης.

Η νεαρή ερευνήτρια ανέλαβε ένα δύσκολο έργο. Πώς να κατανοήσει κανείς «απ' έξω» και εκ των υστέρων, να ερμηνεύσει και να ανασυγκροτήσει την ψυχολογία, την αντίσταση, την πάλη ανάμεσα στη ζωή και στο θάνατο, τις σχέσεις συλλογικότητας και τις εντάσεις που υπονόμειαν αυτή τη συλλογικότητα; Πώς να μιλήσει κανείς για το πώς ένιωθαν εκείνοι που οδηγούνταν

στο εκτελεστικό απόσπασμα, ενώ μπορούσαν να επιζήσουν με μια δήλωση μετανοίας; Η επιστημονική προσέγγιση είναι αναγκαία. Αλλά ο ψυχρός επιστημονικός λόγος είναι φτωχός, όπως και η περίτεχνη γλώσσα του Φουκώ. Όμως η Δήμητρα τα καταφέρει «με λογισμό και μ' όνειρο».

Για το βιβλίο μίλησε η Ουρανία Παπαδοπούλου. Για το βιβλίο, τις τότε πολιτικές συνθήκες, τη βαρβαρότητα του αστικού κράτους και τις συνθήκες στις φυλακές, μίλησε ο Τάκης Μπενάς. Συνεπώς εγώ δε θα ασχοληθώ κυρίως με το βιβλίο. Θα αναφερθώ σε ορισμένα γεγονότα και θα διατυπώσω κάποιες σκέψεις γι' αυτή την περίοδο.

Και πρώτα για το υλικό, που με την ολοκλήρωση της αρχαικής έρευνας θα είναι στη διάθεση των ιστορικών. Ένα μεγάλο μέρος, το σημαντικότερο ίσως, έγινε στάχτη το 1989, χάρις στην πονηριά των αστών πολιτικών και την αφροσύνη της ηγεσίας της Αριστεράς. Με τις ευλογίες και τις θριαμβολογίες της ηγεσίας της Αριστεράς, η αστική τάξη, καίγοντας στη Χαλυβουργική τους «φακέλους» κατάφερε να εξαφανίσει τα τεκμήρια του απίστευτου όγκου των εγκλημάτων της: δολοφονίες, εκτελέσεις, βασανιστήρια, συκοφαντίες, διάλυση οικογενειών. Τα μαρτύρια του λαού της Αριστεράς σβήστηκαν με τη συγκατάθεση μιας ανόητης και συμβιβασμένης «ηγεσίας».

Στους πολέμους σκοτώνονται και από τις δύο πλευρές. Αλλά τους αιχμάλωτους μαχητές του Δημοκρατικού Στρατού συνήθως τους εκτελούσαν επιτόπου. Όσους έφταναν στα Στρατοδικεία, αλλά δεν έκαναν δήλωση, τους εκτελούσαν ψυχρά και «νόμιμα». Η Ελλάδα είναι γεμάτη από άγνωστους τάφους εκτελεσμένων, που και το όνομά τους έχει χαθεί. Ως προς τους κρατούμενους θανατοποινίτες (ή θανατη-

φόρους κατά το ιδίωμα των φυλακών): Ήταν δυο κατηγορίες: οι «κατοχικοί» αγωνιστές του ΕΛΑΣ, της ΕΠΟΝ, κ.λπ., δικασμένοι, κατά κανόνα, από 1 έως 200 φορές σε θάνατο. Οι κρατούμενοι αυτοί ήταν φυλακισμένοι από το 1945-46. Οι νεώτεροι ήταν του εμφυλίου — τρίτο ψήφισμα, 509, αντάρτες ή μέλη των παράνομων οργανώσεων του ΚΚΕ και της ΕΠΟΝ. Από το «υλικό» αυτό έπαιρναν και εκτελούσαν. Μεμονωμένους αγωνιστές, ομαδικά ή μαζικά, πραγματικό σφαγείο. Όπως, π.χ. οι Γερμανοί είχαν εκτελέσει τους 200 της Πρωτομαγιάς, έτσι και το αστικό κράτος εκτέλεσε εν ψυχρώ 200 Έλληνες το 1948, αντίποινα για τη δολοφονία του τότε υπουργού Δικαιοσύνης Χρήστου Λαδά. Αντίποινα; Απονομή δικαιοσύνης; Φυσικά δεν ήταν απονομή δικαιοσύνης η συλλογική εκτέλεση 200 ανθρώπων για έγκλημα για το οποίο δεν είχαν ευθύνη. Οι μαζικές (και λιγότερο μαζικές) εκτελέσεις ήταν πράξεις εκδίκησης. Και όχι μόνο. Κυρίως απέβλεπαν στο να σπείρουν τον τρόμο στην ελληνική κοινωνία, να δείξουν ότι δεν υπάρχει έλεος για όποιον δεν υποκύψει στη βούληση της δοσίλογης «εθνικοφροσύνης». Θα θυμίσω τρία «περιστατικά»: Καλοκαίρι του 1948. Φυλακές των Βούρλων (στον Πειραιά). Μια ομάδα εργατών δικασμένοι σε θάνατο. Το έγκλημά τους ότι ανήκαν σε οργάνωση του ΚΚΕ. Αυτό ήταν. Τους πήραν μέρα μεσημέρι και τους εκτέλεσαν. Οι μελλοθάνατοι μας αποχαιρέτησαν τραγουδώντας. Δεύτερο «περιστατικό», φυλακή Βούρλων. Έφεραν ένα νεαρό φοιτητή της Ιατρικής. Ένα ήσυχο, λιγομίλητο παιδί. Κάποια μέρα εξαφανίστηκε. Τον πήραν στα «μουλωχτά» και τον εκτέλεσαν. Το έγκλημά του; Κατά την έρευνα του βρήκαν μια παράνομη εφημερίδα. Τρίτο «περιστατικό». Φυλακή Ιτζεδίν, πολύ μετά τη λήξη του εμ-

φυλίου. Μια αυγή ακούσαμε μια ομοβροντία έξω από το τείχος της φυλακής (παλαιό τουρκικό φρούριο). Την προηγούμενη είχαν φέρει κάποιον. Το πρωί τον εκτέλεσαν. Απ' ό,τι θυμάμαι δε μάθαμε ούτε το όνομά του. Ίσως ο σκελετός του να βρίσκεται ακόμα στον τόπο του μαρτυρίου.

Πώς να προσεγγίσει ο μελετητής το γεγονός του θανάτου; Της αυτοθυσίας; Πώς να σταθεί εκ των υστέρων απέναντι σ' ένα γεγονός που υπερβαίνει κάθε δυνατότητα κατανόησης; Που προκαλεί μόνο το δέος και τη σπαρακτική συμπόνια; Γιατί οι άνθρωποι αυτοί αποφασίζουν να θυσιάστούν; Τι νόημα έδιναν στο θάνατό τους; Ήταν πρώτα η πίστη τους ότι θυσιάζονταν για να υπάρξει μια ευτυχημένη ανθρωπότητα (πίστη, εξιδανίκευση, ουτοπία;). Ήταν ταυτόχρονα η προσωπική αξιοπρέπεια και περηφάνια. Ήταν επίσης το αίσθημα αλληλεγγύης με τους συντρόφους-μελλοθανάτους (πώς να τους εγκαταλείψεις, με τι μάτια να τους κοιτάξεις;). Ήταν όλα αυτά. Αλλά όλα αυτά δε συνιστούν ολοκληρωμένη ερμηνεία. Η υπέρβαση του διλήμματος: ζωή ή εκτέλεση, υπερβαίνει το σύνολο των αιτιακών προσδιορισμών της. Αν υπάρχει ελεύθερη βούληση, αυτή δεν είναι άσχετη από αιτιακούς καθορισμούς, όπως επίσης δεν είναι δυνατόν να ερμηνευθεί αιτιοκρατικά, όσες αιτίες και αν απαριθμήσουμε. Μπροστά σ' αυτό το οριακό γεγονός, μόνον το δέος, ο θαυμασμός και η θλίψη μπορούν να σταθούν. Ούτε καν η ελευθερία του ποιητή, που κρατάει «δύο στεφάνους, έναν από γήινα φύλλα κι άλλον από άστρα».

Με αγνή αφέλεια τραγουδούσαμε τότε: «Και οι απόγονοι στις συγκεντρώσεις τα ονόματά σας θα διαλαλούν». Οι απόγονοι; Έξω από τον τοίχο του σανατορίου Σωτηρία (του σημερινού νοσοκομείου νοσημάτων θώρακος) εκτελούσαν συστηματικά

άντρες, γυναίκες, κοπέλες, μορφωμένους, αγράμματους, εργάτες, αγρότες, βοσκούς. Το χώμα έξω από τον τοίχο έχει ποτιστεί με το αίμα εκατοντάδων μαρτύρων. Πρόπερσι μια ομάδα παλαιών αγωνιστών πήρε την πρωτοβουλία να στήσει ένα μικρό, λιτό μνημείο, στο χώρο των εκτελέσεων. Βρεθήκαμε στην τελετή μερικές δεκάδες παλαιοί κρατούμενοι και μέλη οικογενειών εκτελεσμένων. Κανείς από το ΚΚΕ, «θεματοφύλακα» της αγωνιστικής παράδοσης. Κανείς από τη λαλίστατη ηγεσία του Συνασπισμού, πάντοτε παρούσα στις τηλεοράσεις και στις δεξιώσεις. Κανείς και από τις ομάδες της ριζοσπαστικής Αριστεράς. Ίσως αυτοί να φαντάζονται ότι η ιστορία του επαναστατικού κινήματος αρχίζει με τη δική τους ύπαρξη.

Μετά το σφαγείο, η κρατική πολιτική της «λήθης». Προϋπόθεση, η υποταγή της Αριστεράς. Και επειδή η Αριστερά δεν υποτάχθηκε, οι φυλακές, οι εξορίες και οι εκτελέσεις συνεχίστηκαν. Πολιτικοί κρατούμενοι υπήρχαν μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '60, σχεδόν είκοσι χρόνια μετά την «απελευθέρωση». Και κάποτε έδωσαν τα χέρια ο Μάρκος και ο Τσακαλώτος, για να επισφραγισθεί η υποταγή μιας μερίδας από την ηγεσία της Αριστεράς στην αστική τάξη. Ο ίδιος ο Μάρκος και πολλοί άλλοι βρήκαν πως οι αγώνες τους δικαιώνονται με το ΠΑΣΟΚ! Τλήμων αρετή!

Και η «ζωή» στις φυλακές; Ποιες μορφές συλλογικότητας υπήρξαν; Πώς εναρμονιζόταν το ατομικό με το συλλογικό; Στις φυλακές υπήρχαν ομάδες που μοιράζονταν τα τρόφιμα και μέρος από τα χρήματα που έρχονταν «απ' έξω», από τις οικογένειες των κρατουμένων. Η ύπαρξή τους ήταν μια έμπρακτη εκδήλωση υλικής (και όχι μόνο) αλληλεγγύης. Στις φυλακές τυπικά δεν υπήρχαν κομματικές οργανώσεις. Υπήρχε ο

λεγόμενος «μηχανισμός» που λειτουργούσε ουσιαστικά σαν κομματική οργάνωση. Η οργάνωση των κρατουμένων, πέρα από τις «παρέες», ήταν αναγκαία για να αντιμετωπίζονται τα μεγάλα προβλήματα από τις συνθήκες ζωής, μέχρι την ιδεολογία και μορφωτική δουλειά, το καθεστώς των φυλακών και τις εκτελέσεις. Ο «μηχανισμός» και αναγκαίος ήταν και θετικό ρόλο έπαιξε για την επιβίωση (φυσική, ψυχική, πολιτική) των αγωνιστών. Όμως ο μηχανισμός αυτός λειτουργούσε σύμφωνα με τα πρότυπα της κομματικής οργάνωσης εκείνης της περιόδου. Στις φυλακές υπήρχαν «δηλώσιες». Υπήρχαν άτομα με διάφορες αδυναμίες ή παραπτώματα. Οι διαφορές ήταν δεδομένες και αναπόφευκτες. Όμως η δημιουργία πυραμιδικού, ιεραρχικού μηχανισμού, ο χωρισμός των κρατουμένων σε τρεις κατηγορίες, η μη αναγκαία μυστικότητα και η αποκοπή από τη συλλογική ζωή και την πληροφόρηση της τρίτης κατηγορίας, δεν ήταν αναπόφευκτες. Ήταν πολιτικό λάθος και ανθρώπινο έγκλημα. Οι καιροί ήταν σκληροί. Αλλά η σκληρότητα ανάμεσα σε συντρόφους δεν ήταν αναγκαία. Θυμάμαι κρατουμένους που περίμεναν επί 5 χρόνια να εκτελεστούν και που τους αντιμετώπιζαν με εχθρότητα και περιφρόνηση επειδή είχαν διαφωνίες, σωστές ή όχι, με τη «γραμμή». Η διατύπωση διαφορετικής γνώμης σήμαινε, στην καλύτερη περίπτωση, περιθωριοποίηση. Αν διαφωνούσες, π.χ., με την 5η ολομέλεια, θα χαρακτηριζόσουν πιθανότατα τροτσκιστής και θα σε απομόνωναν. Θυμάμαι ένα γέρο αγρότη με τους δυο γιους του στο Ιτζεδίν. Είχαν διαφωνίες. Ίσως και να είχαν αρχίσει να «λυγίζουν». Θυμάμαι ένα μεσημέρι τις ύβρεις και τις περιφρονητικές εκφράσεις που εξαπέλυσε εναντίον τους δημοσία και «υπεύθυνα» ένας από τους «καθοδηγητές» (μετέπειτα

ισόβιο μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ). Κανείς δεν τόλμησε να τους υπερασπίσει.

Ενότητα πολιτική και ιδεολογική. Φιλίες που αναπτύσσονταν μακριά από την ελεύθερη ζωή. Συλλογική ζωή, μαθήματα, διαλέξεις, εκπολιτιστικά προγράμματα (τα τελευταία, παράνομα, με «τσίλιες»). Αυτά κρατούσαν το ηθικό των αγωνιστών και έδιναν νόημα σε κάθε μέρα που περνούσε πίσω από τα σίδερα. Όμως ο τρόπος οργάνωσης της συλλογικής ζωής και οι διακρίσεις δημιουργούσαν εντάσεις και ρήγματα στην πολιτική και ψυχική ενότητα των κρατουμένων. Από τη μια, τα στελέχη. Από την άλλη, ο λαός. Η αντίθεση δεν ήταν απόλυτη, ήταν η σχετική άρνηση της ενότητας. Άλλωστε τα «στελέχη» μοιράζονταν την ίδια στερημένη ζωή και τους ίδιους κινδύνους. Όμως η ύπαρξη ιεραρχίας ενίσχυε τις μωροφιλοδοξίες. Άτομα μωροφιλόδοξα, εγωιστικά, με περιορισμένο μυαλό, άτομα που δεν είχαν γνώμη ή άλλαζαν γνώμη σύμφωνα με τον αέρα που φυσούσε, αναδεικνύονταν σε στελέχη, ενώ πλήθος έντιμων, θαρραλέων και υπερέφρωνων αγωνιστών συκοφαντήθηκε και εξοντώθηκε πολιτικά. Όσο για τους «ηρακλείς» της κομματικής ορθοδοξίας, οι περισσότεροι πήγαν στα σπίτια τους ή βρίσκονται σήμερα (όσοι ζουν) σε χώρους άλλους.

Αναλύοντας τη διαλεκτική ενότητας-διαφοράς και αντίθεσης, την ανάπτυξη των αντιθέσεων, την ωρίμανση και τη στρεβλή λύση τους μετά την καθάρωση του Ζαχαριάδη, μπορεί κανείς να διαβλέψει πως η στρεβλή, αντιδημοκρατική οργάνωση της συλλογικής ζωής θα οδηγούσε, σε συνθήκες νομιμότητας και σοσιαλιστικής οικοδόμησης, στη διχοτόμηση αντί στην ενοποίηση της κοινωνίας. Στις καταστάσεις στις φυλακές θα μπορούσε να διακρίνει κανείς τον πυρήνα αυτόν που εξελίχθηκε σε γραφειο-

κρατικό καρκίνωμα στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και που τις κατέφαγε.

Πέντε, δέκα, δεκαπέντε χρόνια αποκομμένος από τη ζωή. Τα χρόνια περνούν, φεύγει η νιότη και συ υπομένεις. Και η αναληψία του αστικού κράτους συνεχίζεται. Τα «μέτρα επιείκειας» ήταν φενάκη. Μοναδικό στήριγμα απ' έξω οι οικογένειες —όσες υπήρχαν, όσες γλίτωσαν από το μαχαίρι των συμμοριών της Δεξιάς και όσες άντεξαν το χωρισμό, τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Αλλά τότε υπήρχε το «σοσιαλιστικό στρατόπεδο», η εξιδανικευμένη μορφή του και η άγνοια της κρίσης που το κατέτρωγε. Η ύπαρξή του στήριζε την ελπίδα ότι μια μέρα θα υπήρχε ο σοσιαλισμός και στη χώρα μας, άρα ότι η τωρινή θυσία για το μέλλον είχε νόημα. Δε θα επεκταθώ σ' αυτή την πλευρά της ζωής των κρατουμένων. Μίλησε ήδη ο Τάκης Μπενάς. Και προπαντός θα βρείτε συνταρακτικές περιγραφές στο βιβλίο για το οποίο συζητάμε.

Να ερευνήσουμε, να καταγράψουμε και να κατανοήσουμε την ηρωική και τραγική

ιστορία της ελληνικής Αριστεράς. Όχι για να εξιδανικεύσουμε τους αγωνιστές εκείνης της περιόδου, να τους μετατρέψουμε σε άχρωμους, εξωπραγματικούς ήρωες, όπως έκανε η επίσημη ιστοριογραφία για τους αγωνιστές του '21. Να δούμε πως άνθρωποι συνηθισμένοι, κανονικοί, όπως ο καθένας μας, πολέμησαν τον κατακτητή και γι' αυτό καταδιώχτηκαν, δολοφονήθηκαν, εκτελέστηκαν, πέρασαν τη μισή τους ζωή στη φυλακή. Πως άνθρωποι σαν κι εμάς ξεπέρασαν το φόβο του θανάτου ή, χωρίς να τον ξεπεράσουν, στάθηκαν τραγικά υπερήφανοι μπροστά στα εκτελεστικά αποσπάσματα. Να γνωρίσουμε την ιστορία της Αριστεράς για χάρη της ίδιας της ιστορίας, αλλά κυρίως για να διδαχτούμε από τα έργα των αγωνιστών και τα λάθη τους, από το μεγαλείο και τις αδυναμίες τους. Η πρώτη μάχη για το σοσιαλισμό έχει χαθεί. Αλλά η ιστορία συνεχίζεται με την εντεινόμενη βαρβαρότητα του ύστερου καπιταλισμού. Η ιστορία είναι ένας καλός δάσκαλος για το σήμερα και για το αύριο των ανθρώπων.